

Лекція №1.

«Теоретичні засади дошкільної лінгводидактики»

План

1. Дошкільна лінгводидактика як наука.
2. Методологічні засади дошкільної лінгводидактики.
3. Лінгвістика - теоретичне підґрунтя дошкільної лінгводидактики.
4. Природничі засади лінгводидактики.
5. Психологічні основи методики розвитку рідної мови у дітей дошкільного віку.

Удосконалення категоріального апарату методики навчання рідної мови відбувалося впродовж усього часу існування цієї науки.

- ▶ *70-ті рр. ХХ ст.* - методика була складовою частиною дошкільної педагогіки і мала на меті розробити єдину систему навчально-виховної роботи з розвитку мовлення та узагальнити передовий досвід роботи дошкільного закладу і сім'ї.
- ▶ *80-ті рр.* - окрема педагогічна наука, що вивчає закономірності педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовлення у дітей дошкільного віку.

Початок 90-х рр. - коло інтересів методики розвитку рідної мови дошкільного віку значно розширюється й охоплює не лише специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок, а й закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах.

► *Кінець 90-х рр. ХХ ст.* - постає необхідність дослідження проблеми навчання державної мови всіх громадян України. Із методики розвитку рідної мови дітей дошкільного віку, як самостійний напрям, виокремилась методика навчання української мови (як державної і як іноземної) дітей інших національностей.

Термін «лінгводидактика» - було введено в науковий обіг у 1969 році мовознавцем, лінгводидактом Миколою Максимовичем Шанським через необхідність позначити нові напрями і підходи, що сформувались у викладанні та вивченні мов внаслідок інтеграції двох наук - лінгвістики і дидактики.

Лінгводидактика - це теорія навчання мов. Вона складається з *трьох рівнів*:

- ▶ *1.загальної лінгводидактики* (охоплює загальні закономірності процесу навчання, що не залежать від системи конкретної мови);
- ▶ *2.конкретної лінгводидактики* (ґрунтуються на виявлених загальних закономірностях з урахуванням специфіки навчання конкретної мови, що зумовлюються її мовними особливостями);
- ▶ *3.часткової лінгводидактики* (навчання конкретної мови з урахуванням загальних, специфічних, лінгводидактичних закономірностей і тих часткових відмінностей, які обумовлені метою, змістом, формами навчання, віковими особливостями і соціальним, національним статусом аудиторії).

Отже, дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) -

- ▶ це галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовних навичок у дітей; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей мови (рідної, іноземної), що відбиває і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки (Богуш Алла Михайлівна, Гавриш Наталія Василівна).
- ▶ **Об'єкт дошкільної лінгводидактики** - мовленнєва (навчально-мовленнєва, художньо-мовленнєва) діяльність дітей дошкільного віку, тобто організований, цілеспрямований процес використання мови для передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій у сфері наукових понять, встановлення комунікацій та планування своїх дій.

Предмет дошкільної лінгводидактики - процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства.

- ▶ **Завданнями дошкільної лінгводидактики є** розробка на науково-педагогічній основі:
  - ▶ • єдиної системи мовного розвитку дітей від народження до 6-7 років;
  - ▶ • найефективніших засобів, методів і прийомів розвитку мови дітей;
  - ▶ • діагностичних та корекційних методик мовного розвитку дітей;
  - ▶ • встановлення зв'язку теорії з практикою, збагачення практики новими науковими відкриттями;
  - ▶ • узагальнення та розповсюдження передового досвіду роботи з вивчення рідної мови в дошкільних закладах України

Сучасна українська лінгводидактика послуговується такими філософськими положеннями:

- ▶ *мова* - суспільне явище, *мова* - як засіб спілкування, про суспільний характер походження мови, взаємозв'язок мови і мислення, слова і поняття; практика - критерій істини.
- ▶ **Філософські позиції і закони**, на які спирається дошкільна лінгводидактика, диференціюють за такими аспектами: соціально-історичний, комунікативний, психологічний і практичний.

Соціально-історичний аспект

- ▶ Щодо першого аспекту - мова є продуктом суспільно-історичного розвитку. Мова - це історія народу, нації, держави.
- ▶ Здавна люди вважали, що творцем мови є Бог. Пізніше учені намагалися довести, що мова розвивається за біологічними законами: народжується, живе, вмирає незалежно від людського суспільства. Згодом склалася думка, що мову створила сама людина.

Теорії виникнення мови

- ▶ Теорії свідомого винаходу мови: *договірна, звуконаслідувальна, вигукова, божественна.*
- ▶ Представники договірної теорії вважали, що мова виникла в результаті *певної домовленості між людьми.*
- ▶ *За звуконаслідувальною теорією*, мова виникла в результаті копіювання первісною людиною звуків, які вона чула навколо себе. Почуті звуки людина начебто перетворювала на назви предметів.
- ▶ *Вигукова теорія* пов'язувала виникнення мови з вигуками, криками людини, які вона співвідносила з певними діями, явищами, предметами, поступово усвідомлювала, перетворюючи на слово.
- ▶ *Божественна* - творцем мови є Бог.

Теорії несвідомого походження мови презентують погляди на природу мови як *біологічне, психічне чи суспільне явище*.

- ▶ Представниками *натуралістичного* напряму (Карл Беккер, Август Шлейхер) мова розглядалась як природний організм, у якому здатність говорити обумовлена наявністю органів слова, збудником яких є духовна діяльність, до якої спонукає думка, здатність до пізнання.
- ▶ Представники *психологічного* напряму (Вільгельм Гумбольдт, Фрідріх Макс Мюллер) обстоювали думку про те, що мова самодіяльно походить сама із себе, це робота духу, тобто свідомості, яка виявляється в діяльності і як діяльність, це є творіння народів як духовних одиниць.
- ▶ Найбільш поширена є *теорія про суспільну природу мови* (Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Ф. де Сосюр). При цьому під суспільним розуміють те, що створюється суспільством і залежить від суспільства.

Комунікативний аспект

- ▶ Розвиваючись, мова ставала засобом не тільки повідомлення думок, а й їх формування. Через мову думки набули чуттєво сприйнятливої форми і стали засобом впливу на інших людей.
- ▶ Поза людським суспільством мова розвиватись не може. Безмовне виховання не може сформувати людину.
- ▶ *Відсутність чи недостатність мовного спілкування негативно позначається на розвитку інтелекту і мови дитини.*
- ▶ Мовний розвиток обумовлюється розвивальним потенціалом мовного середовища.

Орієнтація на філософське уявлення про суспільний характер мови зумовлює побудову лінгводидактичного процесу в дошкільному закладі з урахуванням таких висновків:

- ▶ мова не є природженою властивістю людини, а виникла і розвивається **внаслідок колективної діяльності**, а відтак мову дітей потрібно поступово розвивати у процесі цілеспрямованого, спеціально-організованого виховання і навчання;
- ▶ **поза людським суспільством, мовним середовищем мова розвиватися не може**, оскільки мовленнєвий розвиток дитини залежить від розвивального потенціалу мовленнєвого середовища - правильного, **змістовного мовлення педагогів і батьків**.

Психологічний аспект методології

- ▶ **Л. Виготський** довів, що мислення і мовлення в онтогенезі мають різні корені. У розвитку мовлення дитини існує *"доінтелектуальна" стадія*, а в розвитку мислення - *"домовленнєва" стадія*. До певного моменту їх розвиток відбувається незалежно одне від одного, в дворічному віці обидві лінії перехрещуються, після чого мислення стає вербальним, а мовлення інтелектуальним. Із зростанням мовленнєвого автоматизму лінії розвитку мислення і мови розходяться.
- ▶ Науковцями було доведено, що мова - *основний, але не єдиний елемент мислення*. Мовлення завжди супроводжується мисленням, але мислення може здійснюватися і поза мовними формами.

Основою мислення є сприйняття світу через органи чуття (перша сигнальна система за Іваном Петровичем Павловим).

- ▶ Мислення передусє вербальній діяльності. В ньому створюються певні образи, назви для позначення яких приходять пізніше. Саме тому найменування предмета чи явища неможливе без попереднього, нехай і елементарного знання про нього.
- ▶ З мисленням пов'язане *внутрішнє мовлення* - мовне оформлення думки без її висловлювання. Виділяють *розгорнуте* (говоріння про себе) і *редуковане* (скорочена форма внутрішнього мовлення). Думка без подальшого її висловлювання не потребує розгорнутих образів. У внутрішньому мовленні вони виникають за потреби щось пояснити або довести.

Отже, мова і мислення не тотожні

- ▶ мова оперує фонемами, словами, словосполученнями, а мислення - поняттями, судженнями, умовиводами; мислення не має властивості матерії, воно ідеальне, а мову можна побачити, почути; генетично мислення передує мові.
- ▶ Одним із аспектів взаємозв'язку мови і мислення є питання про співвідношення **між поняттям** (елементом мислення) і **словом** (елементом мови).
- ▶ Процес **пізнання** починається відразу з **поняття**. Його зміст виробляється впродовж конкретного вивчення предмета із застосуванням попередньо накопичених знань.

При цьому відбувається як виокремлення суттєвих ознак предмета (операція умовисновку), так і пізнання його в цілому (операція судження). Сформовані *поняття* є будівельним матеріалом для наступних умовисновків і суджень.

- ▶ *Поняття виражаються або словом, або сталим словосполученням. Тобто слова не позначають, не називають, а саме виражають, оформлюють поняття.* Слова, що виражають поняття, є термінами понять, а розгорнуте мовне вираження поняття - визначення терміна.
- ▶ У довідковій літературі "**поняття**" подається як одна з форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності, а "**слово**" - як мовна одиниця, звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу. Воно характеризується єдністю звукового комплексу і лексичного значення.

Різниця між поняттям і значенням слова доволі суттєва:

- ▶ *По-перше*, поняття - це відображення об'єкта в свідомості людини природним шляхом, через органи відчуття і процеси мислення. А зв'язок між лексичним значенням і об'єктом встановлюється штучно людиною.
- ▶ *По-друге*, поняття утворюється в свідомості людини ще до появи слова.
- ▶ *По-третє*, існують слова, які не виражають понять (вигуки, частки, власні назви) або одночасно з поняттям містять емоційнооцінне нашарування. Крім того, багатозначне слово може виражати різні поняття; а також поняття не завжди виражаються словом - це може бути й словосполучення.
- ▶ Отже, слово і поняття тісно пов'язані між собою, але не тотожні, оскільки не завжди слово виражає поняття, а поняття виражається словом.

Практичний аспект

- ▶ *Практичний аспект* методології лінгводидактики визначає положення про те, що практика - критерій істини. Практика дає змогу відокремити правильні наукові методи навчання від хибних, перевірити вірогідність існуючих мовних концепцій та ефективність розроблених методик і програм навчання та виховання.
- ▶ Наприклад, програма розвитку дитини "Я у Світі", перш ніж була впроваджена в освітній процес дошкільних навчальних закладів України, пройшла апробацію в експериментальних дошкільних закладах Донецької, Рівненської, Сумської, Черкаської, Хмельницької областей, м. Києва та Севастополя.

Лінгвістика - теоретичне підґрунтя дошкільної лінгводидактики

- ▶ У лінгвістиці мова розглядається як знакова система, яка кодує (шифрує) дійсність (позамовну реальність).
- ▶ **Мова - це сукупність мовних знаків** (морфеми, слова, словосполучення, речення), **система категорій** (граматичного роду, числа, відмінка та ін.), **система граматичних форм і норм**.
- ▶ **Мовний знак** - це елемент дійсності, який опосередковує теоретичну діяльність і має суспільно-соціальну природу. Мовні знаки здатні зберігати досвід людей, нести певну інформацію. Мовний знак матеріальний, доступний чуттєвому сприйманню.

Незнакові елементи - фонеми (звуки мови). Поза мовою вони нічого не означають і використовуються для конструювання мовних знаків.

- ▶ *Матеріальна сторона мовних знаків* - це кількість звуків у слові, їх характеристика, порядок у слові.
- ▶ Смысл мовного знака може бути предметним (означати предмети, явища, дії). Такі мовні значення називають *лексичними*. Знаки мови, які мають логічний смисл (означають логічні відношення - мету, причину, місце), називають *граматичними значеннями*.
- ▶ У лінгвістиці поняття "речення" визначається як основна синтаксична одиниця, що є відносно завершеною одиницею спілкування і вираження думки. Крім речення, у мовознавстві вживають поняття *текст і дискурс*.

Текст - це послідовність знакових одиниць, об'єднаних смисловим зв'язком, основними ознаками якого є цілісність і завершеність.

- ▶ *Дискурс* - зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними та іншими факторами: текст у процесуальному аспекті.
- ▶ Мовні знаки "оживають" лише тоді, коли їх використовують у мовленні.
- ▶ *Мовлення* - це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами.
- ▶ Вперше розмежування понять мови і мовлення в лінгвістичну науку ввів швейцарський вчений Фердінанд де Соссюр: "Розділяючи мову і мовлення, ми тим самим відокремлюємо соціальне від індивідуального"

Мовлення -

- ▶ - це процес індивідуальний, оскільки мовець самотійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає мовні знаки та варіює ними, комбінує їх по-різному в рамках одного речення. Отже, **мовлення - це практичне використання мови з наперед визначеною метою.**

- ▶ У процесі мовлення відбиваються **індивідуальні особливості мовця:** психологічний стан, ставлення до співрозмовника, щирість, стиль спілкування (офіційний, інтимний, лагідний, зневажливий і т. д.), вияв комунікативної мети чи завдань.

Мовлення поділяють на *усне і писемне, зовнішнє, внутрішнє, рецептивне, продуктивне.*

- ▶ *Усне мовлення* - це первинна форма існування і реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків, складів, слів, речень, тобто являє собою процес говоріння.
- ▶ *Писемне мовлення* - це похідна, вторинна форма, що зафіксована графічно на папері (чи іншому матеріалі), вона розрахована на візуальне, зорове сприйняття.
- ▶ *Зовнішнє мовлення* - це усне і писемне мовлення, яке доступне сприйманню.
- ▶ *Внутрішнє мовлення* - це структурно згорнуте не озвучене говоріння, мовлення про себе, внутрішньомовленнєве оформлення думки.
- ▶ *Рецептивне мовлення* - це мовлення іншої людини (итання та аудіювання).
- ▶ *Продуктивне мовлення* - говоріння та письмо.

Мовлення поділяється на види: *діалогічне, монологічне, ситуативне, контекстне.*

- ▶ *Діалогічне мовлення* - це бесіда, розмова між двома співрозмовниками, яка складається із запитань, відповідей, штампів, окремих реплік, супроводжується мімікою, жестами, діями, емоційністю у процесі безпосереднього сприймання висловлювань.
- ▶ Діалогічне мовлення часом ототожнюють з розмовним. Це не завжди правомірно. *Розмовне мовлення* - це вид усного мовлення, яке складається із діалогу, трилогу, полілогу, а також містить монологічні вставки. Воно ширше за діалогічне мовлення.
- ▶ *Монолог* - це вид зв'язного мовлення однієї особи, повідомлення про певні факти дійсності, що знаходяться в різних причинових та часових зв'язках.

Монологічне і діалогічне мовлення називають зв'язним мовленням.

- ▶ **Зв'язне мовлення** - це мовлення, яке відображає в мовленнєвому плані всі суттєві зв'язки свого предметного змісту. Це смислове розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування і взаєморозуміння людей. Може бути **ситуативним і контекстним**.
- ▶ **Контекстне мовлення** - це зв'язне мовлення, яке може бути зрозумілим на основі свого предметного змісту, мовленнєвого контексту (С. Л. Рубінштейн).
- ▶ **Ситуативне мовлення** - це мовлення, яке може бути зрозумілим тільки в конкретній ситуації; це мовлення, що супроводжує дії, жести, міміку, складається з окремих, не пов'язаних між собою слів (Г. М. Леушина).

Функції мови і мовлення

- ▶ У мовознавстві розрізняють *функції мови і мовлення*. Мова має **дві основні функції** - **розмовну і комунікативну**.
- ▶ **Функцій мовлення** значно більше:
  - ▶ інформативна,
  - ▶ номінативна,
  - ▶ дейктична (вказівна),
  - ▶ релятивна (відношення),
  - ▶ прагматична (функція впливу),
  - ▶ експресивна,
  - ▶ емоційна, оцінювальна, контактна, спонукальна, регулювальна, планувальна.

А. Богуш висловлює думку про те, що мова виконує низку функцій

- ▶ які є життєво важливими для суспільства, окремих соціальних груп, для кожної людини-мовця. Серед цих функцій: комунікативна, експресивна, гносеологічна, сигніфікативна, естетична, культуроносна, ідентифікаційна, контактостановлююча, волюнтативна, демонстраційна, дейктична.
- ▶ До завершення періоду дошкільного дитинства дитина оволодіває всіма мовними та мовленнєвими функціями.

Функції мови за А. Богуш:

- ▶ **Комунікативна** - функція спілкування;
- ▶ **Експресивна (емотивна)** - функція, сконцентрована на адресанті, мета якої — пряме вираження ставлення мовця до того, про що він говорить.
- ▶ **Гносеологічна** - виражається в тому, що вона є своєрідним засобом пізнання навколишнього світу.
- ▶ **Сигніфікативна** - (від лат. significo — подаю знак, виражаю) — це позначення предметів і явищ за допомогою слів та словосполучень.
- ▶ **Естетична** - вона є першим джерелом культури, знаряддям і водночас матеріалом створення культурних цінностей.
- ▶ **Культуроносна** – мова є носієм культури.
- ▶ **Ідентифікаційна** - мова виступає засобом ідентифікації мовців, тобто засобом вияву належності їх до однієї спільноти, певного ототожнення.
- ▶ **Контактовстановлююча** – встановлення контактів.
- ▶ **Волюнтативна** - вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.
- ▶ **Демонстраційна** - функція вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності.
- ▶ **Дейктична** - вказівка на конкретне значення або функція мовної одиниці, яка виражається певними лексичними і граматичними засобами .